

*Седляр М. О.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова*

ІННОВАЦІЙНА МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ: СУЧАСНЕ ВИЗНАЧЕННЯ

У статті визначено внутрішню сутність поняття інноваційної моделі розвитку, проаналізовано основні поняття, які з ним пов'язані. Крім того, виділено головні ознаки, які притаманні новому типу розвитку, а також умови, які призвели до його появи.

Ключові слова: *інновації, розвиток, зростання, інноваційна модель розвитку.*

Сучасний світ перейшов у третє тисячоліття, яке характеризується значним динамізмом у всіх сферах суспільного життя: економіці, мистецтві, науці тощо. Постійні зміни, конкуренція, пошук нового та нестандартного тощо стають звичним явищем у нашому повсякденному житті. І тільки ті суб'єкти мають переваги, які здатні краще пристосовуватися до цього наддинамізму. Це також стосується і економічної сфери, і їх головних суб'єктів – держави, підприємств та підприємців. Чим швидше вони адаптуються до цих умов, тим швидшими будуть темпи їх розвитку.

Інновації на сьогоднішній день являються одним із головних чинників сталого або прискореного економічного розвитку. Ті економічні системи різних рівнів, які здатні генерувати та впроваджувати їх в життя, демонструють більші темпи економічного зростання, що проявляється у значно вищих темпах нарощування ВВП, покращенні соціально-економічного життя суспільства, зменшенні екологічного навантаження на природу тощо. Все більше країн беруть це до уваги і тому при розробці державних стратегій національного розвитку намагаються сформулювати систему, яка б сприяла швидкому продукуванню та комерціалізації інновацій. Тобто рухаються в напрямку побудови власної інноваційної моделі розвитку національної економіки.

Не зважаючи на досить широку вживаність поняття “інноваційна модель розвитку”, до сих пір немає його чіткого теоретичного обґрунтування. Зокрема не розкрита внутрішня глибинна сутність такої моделі, загальні особливості, які їй притаманні тощо. Через це деякі дослідники вкладають різний смисл у термін інноваційна модель розвитку. Тому, на нашу думку, необхідно виділити та детально дослідити ці аспекти.

Проблемі дослідження сутності інноваційної моделі економічного розвитку приділяється увага таких іноземних та вітчизняних вчених, як П. Друкера, Б. Кузика, Г. Менша, Б. Твіста, Й. Шумпетера, Ю. Яковця, А. С. Гальчинського, В.М. Гейця, С. М. Ілляшенка, М. І. Крупки, С. В. Мочерного, Л. І. Федулової та ін. Але більшість науковців приділяють більше уваги практичному аспекту (наприклад, фінансово-кредитному механізму забезпечення інноваційної моделі розвитку, методиці та методології технологічного забезпечення, розробці системи такої моделі тощо), і лише частково зачіпають теоретичний. І мало приділяють уваги в сфері, що стосується внутрішньої характеристики, властивостей такої моделі тощо.

Мета статті. Розкрити глибинну сутність поняття інноваційна модель

розвитку економіки та визначити головні характерні особливості, які їй притаманні.

Кожен помітний успіх у розвитку суспільства сьогодні спирається на інновації. І Україні без них ні увійти в сучасний світовий простір, ні зайняти в ньому гідне місце не вдасться. Це одна з умов виходу країни з економічної кризи [4, с. 179]. Однак розробка та практичне втілення в життя власної моделі інноваційного розвитку вимагає глибокого розуміння її теоретичних основ у даній сфері. Для того, щоб зрозуміти сутність визначення інноваційна модель розвитку з економічної точки зору, нам необхідно уточнити деякі поняття: розвиток, економічний розвиток, економічний прогрес, економічне зростання та інновації.

Розвиток – це незворотна закономірна зміна, внаслідок якої виникає новий якісний стан, що є розгортанням можливостей попередніх якісних станів, докорінна перебудова внутрішньої структури об'єкта [2, с. 51]. Тобто це “процес руху від нижчого (простого) до вищого (складного), головною характерною рисою є зникнення старого і виникнення нового [11, с. 343].

Розвиток, який на кожній якісно новій стадії підвищує рівень організації об'єктів є прогресом, натомість розвиток, який знижує рівень організації, називається регресом.

Отже, судячи із даних тез, можна сказати що і економічний розвиток є ширшим поняттям, ніж економічний прогрес. Зокрема під останнім розуміють поступальний розвиток усієї економічної системи, кожного її елемента, підсистеми, на основі якого відбувається соціальний прогрес [8, с. 73].

Досить часто вживають і інше поняття – економічне зростання. Його трактують як:

– зростання виробництва ВВП в реальному вимірі за обсягом, або в розрахунку на душу населення [3, с. 21];

– процес кількісно-якісних зрушень у межах технологічного способу виробництва, зумовлених відповідними суперечностями та чинниками, який виражається у збільшенні обсягів суспільного виробництва, сукупного суспільного продукту [8, с. 74];

довгострокові зміни природного рівня реального обсягу виробництва, що супроводжується покращенням технологічних, економічних та соціальних характеристиках суспільства [7, с. 526].

Економічний розвиток – це нескінченна послідовність переходів від одного стану “рівноваги” економіки через збурення до нового, вищого рівня [3, с. 22]. У довгостроковій перспективі воно пов'язане зі зміною видів діяльності, виробництвом нової продукції (послуг), які задовольняють потреби, що як правило, можуть відрізнятися у різні періоди.

Отже, судячи із усіх вищенаведених суджень, можна сказати, що поняття економічного розвитку є ширшим, і може вміщувати у собі два інших – економічний прогрес та економічне зростання. Зокрема, останні дві категорії характеризуються незворотними змінами, поступальним рухом вперед. Тоді як економічний розвиток складається із економічного прогресу (зростання), який може перериватися економічним спадом (регресом, кризою). Тому в деякій мірі ми можемо ототожнювати ці всі категорії.

Крім того можна виділити ще один важливий момент: в економічному розвитку можна виділити 3 головні аспекти, які впливають із самого визначення розвитку:

1. Кількісний – пов'язаний зі збільшенням масштабів продуктивних сил (економічних ресурсів).

2. Структурний – зміна в структурі продуктивних сил, складі їх елементів та комбінацій.

3. Якісний – зміна якісних, споживчих характеристик окремих елементів продуктивних сил.

В той час як економічне зростання характеризується через кількісний аспект (зміна ВВП, продуктивності праці, рівня життя населення тощо).

Економічний розвиток напряду пов'язаний зі змінами продуктивних сил та техніко-економічних відносин. Оскільки саме завдяки ним можна прослідкувати виникнення та зміну суспільних формацій. Наприклад, людство в своєму соціально-економічному розвитку характеризується трьома стадіями еволюції:

1. Доіндустріальне (аграрне) суспільство.

2. Індустріальне суспільство.

3. Постіндустріальне суспільство.

Кожному з цих етапів були характерні різні рівні розвитку продуктивних сил та техніко-економічних відносин. Розглянемо їх поетапно.

Щодо технічної сфери, то в період аграрного суспільства домінувала ручна праця і всі або більшість машин (тобто засобів праці) приводилися в дію за допомогою застосування фізичної сили (людини чи тварини). Вирішальний вплив на розвиток спільноти чи держави мали природні продуктивні сили: земля і праця (людина, раб, як джерело трудової енергії). І тому сильнішою і багатшою визначалася країна, яка вміщувала в своїх кордонах якомога більше території (яка мала найродючіші ґрунти або багаті надра) і з найбільшою кількістю населення. Тому, якщо подивитися на історію виникнення перших держав та їхній економічний розвиток, то вищі темпи мали ті країни, які володіли кращими та/або більшими природними продуктивними силами (в першу чергу родючими землями). Це зокрема такі країни, як Єгипет, Месопотамія, перші цивілізації в долинах великих річок Індії та Китаю. А війни, починаючи із стародавніх та античних часів і аж навіть до ХІХ (кінця колоніальних експансій), були направлені на загарбання великих територій, значної кількості рабів, родючої землі, захоплення родовищ корисних копалин (золота, заліза, дерева тощо). Тому такі держави мали переваги у своєму розвитку економіки, інфраструктури, науки тощо.

Як приклад, можна назвати такі держави, як Карфаген, Римська імперія, а також колоніальні Іспанія, Португалія, Голландія, Англія, Франція, Бельгія тощо.

В індустріальну епоху в технічній сфері спостерігається широке використання механізованої праці. Техніка приводилася в дію за допомогою енергії пару, двигунів внутрішнього згорання, електроенергії. Серед продуктивних сил вирішальну роль відіграють людина та земля (природно-географічні умови, корисні копалини тощо) – на першому етапі, а також обсяги капіталу – другий етап. Так, в період промислової революції та переходу до індустріального суспільства, наявність таких продуктивних сил як ліси, поклади вугілля та руд, що виходили на поверхню, значні обсяги вилову

риби, наявність виходу в море тощо сприяли прискореному економічному розвитку таких країн як Англія, Голландія, Бельгії, німецьких держав.

Зокрема, основою індустріальної економіки були такі галузі, як текстильна промисловість, обробка заліза та виплавка чавуну (початок індустріального періоду), чорна металургія, залізничне будівництво, вугільна і верстатострументальна промисловість (середина індустріального періоду), електротехніка, важке машинобудування, добування та переробка нафти, виробництво та прокат сталі, кольорова металургія, органічна хімія, автомобіле- та тракторобудівництво (кінець індустріального періоду). Тому передовими країнами розвитку були ті, які мали в наявності такі фактори виробництва, як капітал і праця (зокрема дешева робоча сила). Лідерами в перший період (1785–1830-і рр.) були такі держави, як Великобританія, Франція, Бельгія, у другий (1830-і – кінець XIX ст.) – Великобританія, США, Франція, Бельгія, Німеччина та ін., у третій (поч. XX і до сьогодення) – США, СРСР, Німеччина, країни європейської вільної асоціації торгівлі, Бразилія, Індія, Китай та ін.

Крім того, в цей період відбувається постійне вдосконалення техніки та продуктивних сил на науковій основі, що поступово почало перетворювати науку у окрему продуктивну силу.

В новітньому постіндустріальному суспільстві все більше використовується автоматизована праця, людина замінюється в деяких сферах виробництва роботами або комп'ютерами. Серед домінуючих продуктивних сил виділяються наука та людина, а також капітал. Природні продуктивні сили вже втратили свою вагу, яку вони мали на перших етапах розвитку людства. Яскравим прикладом являються Японія та Корея, які, маючи надзвичайно обмежені природні ресурси, являються одними з лідерів світової економіки на сьогоднішній час.

На цьому прикладі ми чітко простежуємо, як відбувається розвиток на основі змін техніко-економічних відносин та продуктивних сил.

Економічний розвиток може вмщати в себе один або кілька аспектів. Зокрема, якщо змінюються кількісні характеристики ми вже можемо говорити, що відбувається розвиток. Тобто, вдосконалення, покращення продуктивних сил може відбуватися за рахунок використання більшої кількості земель, робочої сили тощо. Це все проявлятиметься у збільшенні виробленого суспільного продукту, що вже говорить про наявність економічного зростання та розвитку. Такий розвиток економіки можна назвати екстенсивним.

Інтенсивний розвиток більше пов'язаний із структурним та якісним аспектами змін. Наприклад, можна змінити вартість суспільного продукту не задіюючи більшу кількість факторів виробництва, а завдяки збільшенню обсягів випуску продукції із вищою додатковою вартістю, покращення якісних характеристик продукції, сировини, що підвищить її споживчу цінність та відповідно ціну тощо. Це все призводитиме до структурної перебудови економіки, галузей, використанню новітніх, енергозощаджуючих технологій у виробництві тощо.

Але що являються двигуном цих всіх змін та перетворень у соціально-економічному житті?

Саме розвиток науки дозволяв переходити людству на якісно новий рівень суспільно-економічної формації. Точніше сказати, що не наука, а накопичення

інформації, і як наслідок, знань приводило до трансформації, розвитку. Тому саме знання є однією із головних внутрішніх рушійних сил розвитку як суспільства в цілому, так і економіки.

Звідси можна зробити висновок, що розвиток як економічна категорія складається із матеріалізації наукових знань в окремих елементах продуктивних сил. Тобто відправною точкою самого економічного розвитку є наука, як форма пізнання об'єктивних законів природи та суспільства. А техніка, яку в широкому смислі можна розуміти як створені людиною засоби виробництва, являються матеріальним втіленням наукових знань.

Матеріалізуючись в засобах праці, знання можуть накопичуватися та зберігатися, а отже, і передаватися із покоління в покоління, від однієї історичної формації до іншої. Це об'єктивує процес економічного розвитку, робить так, що майбутній стан явища, об'єкту чи системи залежить від попереднього.

Говорячи, що наука є відправною точкою економічного розвитку, можна стверджувати, що цей процес відбувався з періоду первісного суспільства. Але це не так, оскільки в той час процес пізнання носив не науковий, а чисто емпіричний характер, і здійснювався завдяки накопиченню практичного досвіду методом "спроб та помилок". Тобто наука, як форма пізнання, на той час ще не існувала.

Ми вже згадували, що розвиток може бути екстенсивним та інтенсивним. Далі, на основі чинників інтенсивного зростання, можна виділити два типи інтенсивного економічного зростання:

1. Інвестиційний.
2. Інноваційний.

Інвестиційний тип економічного розвитку пов'язаний зі збільшенням капіталовкладень в оновлення виробничих фондів та застосування обмежених ресурсів. А інноваційний тип економічного розвитку – із оновленням техніки та технології, продукції, яка виробляється, розвитком головної продуктивної сили – людини.

Основою інноваційного типу розвитку являються інновації. Цей термін трактується різними авторами по-різному. Наприклад, Й. Шумпетер, який ввів вперше це поняття, розумів під ним нову науково-організаційну комбінацію виробничих чинників, створених підприємницьким духом, втілення наукового відкриття, технічного винаходу в новій технології або новому виді виробу.

У Законі України "Про інноваційну діяльність" інновації визначаються таким чином: це новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоспроможні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення – виробничі, адміністративні, комерційні та інші, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери [1].

Деякі дослідники розуміють під нею новий удосконалений продукт, товар, послугу, технологію або метод, створений на основі новації (нової ідеї), які можуть мати попит на ринку або впроваджений в виробничу, управлінську або іншу діяльність. Ці визначення не дають повної характеристики даного поняття. Зокрема, будь-які інновації мають свою мету, направлені для досягнення певної цілі або ефекту. Крім того, як ми вище визначили, інновації пов'язані з якісними змінами. І ці

всі аспекти повинні бути враховані. Наступні визначення враховують тільки один або інші аспекти.

Інновація – це

– нововведення, використання якого призводить до якісних змін у виробництві з метою отримання соціально-економічної вигоди (ефекту) [6, с. 22]. Але слід відмітити, що метою інновації може бути не тільки соціально-економічний, але і управлінський, екологічний і т.д. ефекти;

– засіб адаптації суб'єктів господарської діяльності до змін зовнішнього середовища, здатний забезпечити тривале виживання і розвиток відповідно до обраної мети [5, с. 6];

– цілеспрямована дія, яка вносить у середовище впровадження (організацію, поселення, суспільство і т.д.) нові відносно стабільні елементи. Останні можуть бути суто матеріальними або соціальними, але кожен із них сам по собі представляє лише новацію, тобто предмет нововведення, чи то верстат або обряд, форма звітності або сировину. Нововведення ж є процесом. Тобто переходом деякої системи із одного стану у інший [9, с. 29].

Отже, поняття інновації трактується по різному: як процес, як засіб, як продукт. І досить важко вмістити в нього всю різнобічність даного об'єкту. І в більшості випадків, дана категорія трактується науковцями відповідно до проблемної сфери, в якій вони здійснюють своє дослідження. Але, враховуючи всі вище підмічені зауваження і характеристики, можна дати наступне визначення даного поняття.

Інновація – це новий або якісно трансформований об'єкт матеріальної або нематеріальної форми, метою використання якого є досягнення різного роду ефектів (економічного, соціального, екологічного, управлінського тощо). Під матеріальними формами слід розуміти деталі, продукти, пристрої, тобто речі, які мають просторове вираження. До нематеріальних можна віднести ідеї, програмні продукти і т. д., і вони впливають більше на організацію роботи системи (об'єктів, суб'єктів), методи діяльності підприємств тощо.

Що стосується самого визначення інноваційного розвитку економіки, то воно трактується як процес суспільного виробництва, який характеризується збільшенням обсягів виробленої продукції і підвищення її конкурентоспроможності, що досягається за рахунок використання нових знань [9, с. 11].

Інноваційний тип розвитку економіки можна втілювати в життя за допомогою інноваційної моделі. Немає чіткого визначення даного поняття. Лише деякі автори дають визначення інноваційної моделі розвитку економіки, розуміючи під ним теоретичне вираження інноваційних пріоритетів, напрямів, структур, мотивацій, стратегій, механізмів тощо, які спрямовані на формування інноваційного типу розширеного відтворення національних економіки [6, с. 31]. Інші розуміють під нею таку модель, яка безпосередньо ґрунтується на отриманні наукових результатів та їх технологічному впровадженні у виробництво, забезпечуючи приріст ВВП головним чином за рахунок виробництва і реалізації наукоємної продукції та послуг [10, с. 31].

Головними ознаками інноваційної моделі розвитку економіки є:

– високий рівень розвитку освіти та науки (і в першу чергу прикладної), НДДКР;
– “виробництво” знань в тій сфері, які можна трансформувати в конкретні матеріальні форми, якими можна управляти або перетворити в товар. Тобто, які сприяють продукуванню інновацій.

- широка інформатизація суспільства.
- постійне підвищення інтелектуального потенціалу суспільства.
- збільшення фінансових інвестицій.
- зменшення часового лагу між здійсненням наукового відкриття чи винаходу та їх комерціалізацією.

- Збільшення частки продукції із високою доданою вартістю.
- Збільшення ролі послуг у суспільному виробництві.

Основними умовами, що сприяли формуванню інноваційної моделі розвитку, являються:

- Дефіцит ресурсів та постійне збільшення їх вартості;
- Підвищення конкуренції як на національному, так і на глобальному рівнях.
- Розширення та диверсифікація потреб людства.
- Загострення глобальних проблем людства.
- Збільшення ролі інтелектуального капіталу.

Висновки. Рух суспільства в напрямку до постіндустріального суспільства вимагає формування інноваційної моделі розвитку економіки різних країн, під якою розуміється модель трансформації або переходу економічної системи або окремих її елементів на якісно новий рівень, де головною рушійною силою змін виступають знання та інновації. Для неї характерними є зростання ролі інтелектуального капіталу, фінансових інвестицій, скорочення періоду впровадження інновацій тощо. Перспективою подальших досліджень являється виокремлення типів моделей інноваційного розвитку, які притаманні різним країнам та їх аналіз з метою пошуку оптимальних параметрів, які б могли бути використані при формуванні інноваційної моделі розвитку економіки України.

Використані джерела:

1. Закон України “Про інноваційну діяльність” від 04.07.2002 зі змінами та доповненнями. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=40-15>.
2. Андрущенко В. П., Волинка Г. І., Мозгова Н. Г. Філософія. Природа, проблематика, класичні розділи : навч. посібн. / за ред. Г. І. Волинка. – К. : Каравелла, 2009. – 368 с.
3. Гесць В. М. Нестабільність та економічне зростання. – К. : Ін-т екон. Прогнозування, 2004. – 344 с.
4. Гош О. П. Політична економія України : навчальний посібник. – К. : Видавництво НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. – 243 с.
5. Ілляшенко С. М. Управління інноваційним розвитком: проблеми, концепції, методи : навчальний посібник. – Суми : ВТД “Університетська книга”, 2003. – 278 с.
6. Крупка М. І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України. – Львів : Видавничий центр Львівського національного університету ім. І. Я. Франка, 2011. – 608 с.
7. Мочерний С. В. Політична економія : навч. посіб. – К. : Знання-Прес, 2002. – 687 с.
8. Мочерний С. В. Економічна теорія : навч. посіб. – К. : ВЦ “Академія”, 2008. – 640 с.
9. Симоненко В. К. Становлення інноваційної моделі розвитку економіки України: проблеми центральної влади і регіонів // Регіональна економіка. – 2009. – № 3. – С. 7-15.
10. Федулова Л. І. Александрова В. П., Данько М. С., Кузнецова І. С. Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика. – К. : Основа, 2005. – 550 с.
11. Философский словарь / под ред. М. М. Розенталя. – Изд. 3-е. – М. : Политиздат, 1972. – 496 с.

Седляр М. О. Инновационная модель развития экономики: современное определение.

В статье определено внутреннюю сущность понятия инновационной модели развития, проанализированы основные понятия, которые с ним связаны. Кроме того, выделены главные признаки, присущие новому типу развития, а также условия, которые привели к его появлению.

Ключевые слова: инновации, развитие, рост, инновационная модель развития.

Sedlyar M. O. Innovative model of development of economy: modern determination.

The article outlines the inner essence of the concept of innovation model of development, the main concepts that are accompanied with it. In addition, highlighted the main features that characterized the new type of development, as well as conditions that led to his appearance.

Keywords: innovation, development, growth, innovation development model.

Кохно Д. О.

**Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова**

ИНТЕЛЕКТУАЛЬНЫЙ КАПИТАЛ: ПРОБЛЕМЫ ИДЕНТИФИКАЦИИ

У статті обґрунтовано передумови виникнення інтелектуального капіталу, проаналізовано наукові підходи до трактування його сутності, визначено його специфіку та особливості.

Ключові слова: капітал, інтелектуальний капітал.

Друга половина ХХ – початок ХХІ ст. характеризуються змінами у соціальному, технологічному, екологічному, економічному житті суспільства. В сучасній економічній науці з'являються такі поняття як “інформаційне суспільство”, “суспільство економіки знань”, постіндустріальне, постринкове, постбуржуазне, посткапіталістичне, посттрадиційне, постцивілізаційне, постісторичне суспільства. Найбільш популярною на сьогодні серед цих “екзотичних понять” є ідея постіндустріального суспільства. Останнє пов'язане із розвитком суспільства, який характеризується, перш за все, зміною структури продуктивних сил – перетворенням науки у нову продуктивну силу, зміною змісту та характеру праці, трансформацією сутності і масштабів економічної діяльності, створенням умов для всебічного самовдосконалення людини як творчої особистості, зміною людини “економічної” на “багатовимірну” [3, с. 17]. Все це призводить до необхідності уточнення та корегування категоріального апарату економічної науки з означеної проблематики через появу не тільки нової термінології, а й модифікацію внутрішньої сутності певних категорій. Сучасний етап розвитку характеризується переосмисленням такої категорії як капітал, а, особливо, похідних від неї понять – людський та інтелектуальний капітали, концепції яких стали вагомими досягненнями західної економічної теорії ХХ століття.

На сучасному етапі інтелектуальний капітал є визначальним фактором конкурентоспроможності підприємства та економіки в цілому. Тому актуальним є дослідження сутності інтелектуального капіталу та обґрунтування його структури.

Концепція інтелектуального капіталу не виникла сама по собі, а виявилась закономірним результатом генезису світової економічної та філософської думки.